

KOCSISOK, CSÖNGETTYŰSÖK

Adalékok a köztisztaság történetéhez

1935. április 20-án hajnalban, pontosan 3.30-kor kezdődött első munkanapom a Székesfővárosi Köztisztasági Hivatal Ecséri úti fuvartelepén.

Az előző napokban vettem fel a telepre csöngettyűsnek, habár még nem töltöttem be a kötelező 14. életévet. Apám egy évvel idősebbnek mondott, és az OTI-ba is egy évvel korábbi születésűnek jelentett be a munkáltatóm. Pár hónappal múltam 13 éves; négy kisebb testvéremmel és szüleimmel együtt heten voltunk. Apám 1919-től a telepen dolgozott, heti 28 pengőt keresett. Hetenként és fejenként bruttó 4 pengő jutott a megélhetésre, de ezt az összeget a havi 25 pengős lakbér jelentősen csökkentette. Az én 11 pengő heti fizetésem lendített valamit a család anyagi helyzetén.

A munkafeltételek igen szigorúak voltak, különösen egy nagyon fiatal ember számára. A szemestekocsisok munkaideje hajnali 3.30-kor kezdődött és este 17.30-kor ért véget; a csöngettyűsök munkaideje (nem hivatalosan) a két időponthoz igazodott. Vasárnapi pihenőnap nem volt, az évek mind a 365 illetve 366 napján be kellett menni dolgozni. A heti pihenőnapot megadták ugyan, de mai szemmel nézve egészen furcsa módon: hetenként kétszer délután 2 órakor haza lehetett menni.

A csöngettyűs fiú tehát hajnali 3.30-kor jelentkezett kijelölt kocsiánál az istállóban. Részt vett a trágyakiherdásban, a lovak etetésében, itatásában, tisztításában és felszerszámolásában, befogásában. Az idő sűrűgetett, négy órára-negyedötre már be kellett fogni. A szemestekocsik a kora hajnali órákban hosszú sorokban csőrömpölve vonultak végig az Üllői úton, a „járások” felé. A csöngettyűsök általában egy reggeli és egy délutáni járást csengettek végig. Az én reggeli járásum a mai József Attila utca—Bajcsy-Zsilinszky út—Szabadság tér és Nádor utca által határolt terület volt. Minden házba becsengettem, ezzel jeleztem, hogy jön a szemestekocsi. Az összes szemét összegyűjtése után 11 óra körül visszatértünk a fu-

vartelepre, ahol a szemét az erre a célra elkülönített vagonokba került. A szemestekocsi alvázáról daru emelte fel a nehéz vaslemezről készült tartályt, a vagonban álló kapcsos-munkás a tartályt összefogó kapcsokat ügyesen kiütötte, és a szétnyílt tartályból a szemét a vagonba zuhant. A délutáni járás a Hungária körút—Ajtósi-Dürer sor—Népstadion út (akkor Stefánia út) által határolt területen feküdt. Az igen finom társadalmi megkülönböztetések ezen a téren is érvényesültek: a délelőtti járással általában a Belvárosban, a Rózsadombon és hasonló helyeken voltak, a délutániak főleg a perifériákon. A belvárosi és rózsadombi épületekben rendszerint csak a csengő gombját kellett megnyomni, a perifériákon már gyakran kellett használni a szijra erősített 1—1,5 kilogrammos — kolompra emlékeztető — rézcsengőt.

A „házi” szemeten kívül az utcák tereken összegyűjtött „úti” szemetet is be kellett szállítani. Az utcaseprők az összesöpört szemetet kis taligákba gyűjtötték, majd központi tárolókba (ilyen volt például az Almássy téren) vagy útszéli nagy faládákba rakták. A tárolók és a faládák tartalmát a szemestekocsisok lapátolták fel a kocsikba és szállították az Ecséri útra.

A szemétyűjtés mellett a téli hóekézést, a nyári útlocsolást és a fuvartelepi belső munkát is el kellett végezni. Így például sok munka volt a több száz ló takarmányának szállítása, raktározása, porciózása, a hatalmas mennyiségű trágya kiszállítása. Ez a munka mind a kocsisokra várt.

Háromféle szemestekocsit használtak. Az egyik az ún. kordélykocsi; ezt egy ló húzta és a budai hegyekben levő lakóházakból szállították vele a szemetet tároló helyre vagy az Ecséri útra. A másik, az ún. „gömbölyű” fakocsi is kizárólag Budán volt használatos; ezt két ló húzta, és a megtelt kocsiból a kocsis krampáccsal húzta ki a szemetet az Ecséri úti fuvartelepen a földszint alá süllyesztett vagonokba. A harmadik — a pesti oldalon használatos — szemestekocsi tartálya vaslemezekből készült és daru üritette. Az utóbbi kettőnek körülbelül kö-

zépmagasságban és a tartály hosszában lehajtható keskeny deszkapallója volt, erre került a szemetedény, és erről emelte fel a kocsi a fa- illetve vas-tartály szélére.

A kocsisok, csöngettyűsök a 28 illetve 11 pengő körüli fizetésük mellett minden évben kaptak a nyári időszakra egy zsávoly (zeig) öltönyt és sapkát, a téli időszakra téli kabátot, sapkát és egy pár bakancsot. Később, a 30-as évek vége felé esőkabát is járt. Az utcaseprők télikabátot nem kaptak, viszont téli posztóöltönyt igen. A kocsisokkal cseréltek: egy posztóöltönyt kaptak egy télikabátot. Így általában a téli ruha kihordási ideje egy évről kettőre módosult. Üzemi szociális létesítmény csak kettő működött: az egyik a fürdőhelyiség, kb. 8—10 zuhannyal, a másik egy munkásszállás a takarmánytelep szomszédságában, a fuvarteleppel szemben. Ott laktak a vidékről felkerült, lakással nem rendelkező kocsisok.

A fuvartelep több istállóból, patkoló és bognár műhelyből állt. Az istállóban a takarmányellátást, az istállók rendjét és tisztaságát az ún. ápoló biztosította. Két vagy három istállóban volt egy lovászmaster, akik a munkát szervezték, figyelembevéve az időjárást, az évszakot, a járássok számát, a külön munkák mennyiségét, a befogható lovak számát. A főlovászmaster az összes lovászmaster munkáját irányította, többek között a napi külön munkákat is elosztotta közöttük a telep udvarán tartott értekezleteken. A kocsisok számával nem volt baj; csak a legritkább esetben fordult elő, hogy valamelyik kocsis hiányzott. Mentalitásukat jellemezte, hogy gyakran betegen is dolgoztak, betegállományba nagyon ritkán mentek, noha sokan szenvedtek közülük vesebajban, légző-, mozgásszervi és szembetegségekben. Mégis, nem egy olyan kocsi volt, aki munkás élete folyamán egyetlen napot sem töltött betegállományban.

Voltak adminisztratív dolgozók is az Ecséri út és a 13-as villamospálya által határolt területen levő komorirodaépületben, de egyikükre sem emlékszem, igen messze álltak a ko-

csisoktól, csöngettyűsöktől. Viszont minden dolgozó ismerte és mint abszolút tekintélyt tisztelte dr. Halász főállatorvost. Kétfogatú szolgálati hínóval járt ellenőrző útjain, és jai volt a kocsisnak, ha doktor Halász a lovak körül valami rendellenességet észlelt. Hosszú évekig emlegették a kocsisok, hogy egyiküknek — aki egy fájós lábú lovat hosszú, türelmes munkával meggyógyított — 20 pengőt adott jutalmul.

A szemestek mellékes jövedelmekre tehettek szert. Minden járásban akadt pl. néhány tehetősebb (vagy lustább) házmester, vice-házmester, háztulajdonos, akik megengedhették maguknak, hogy a szemétkihordás és feladás fejében bizonyos díjazást fizessenek a szemestekocsisoknak. Ilyen esetben a csöngettyűs feladata volt a szemét kicipelése és feladása. Ezért a munkáért havonta 50 fillér—2 pengő járt a szemestekocsisnak, aki a járandóságot a csöngettyűs fiúval nagylelkűen megfeleltette. Az összeg nagyságát a szemét mennyisége általában nem befolyásolta. Örültünk, ha ilyen bevételi forrás akadt. Ezzel havonta 10—12 pengőt is megkerestünk.

A másik bevételi forrást a guberálás jelentette. A szemetet négyszer is guberálták. Először az utcai guberáló szedte ki főleg a tetejéről, ami értékesíthető volt. Azután a szemestekocsis, amikor kiöntötte az edényből. Harmadszor a vagonban a kapcsos, és végül kint a szemestelepi szemébányában a „hivatásos” guberálók. Mind a négy guberálás alkalmával jutott valami. Értékesíthető holmik voltak például a különféle orvosságos üvegek, sidolos, odolos üvegek, vas-, rézhulladék, nyúlőr. Egy legfőbb számbórt találni főnyereménynek számított.

A Teleki tér környékén, az akkori Karpfenstein és Lujza utcában telepedtek le a nagy ócskavas kereskedők, a mai MÉH elődei. Egyik legfőbb szállítójuk a szemestekocsisok voltak, mindegyiknek megvolt a maga „törzs” kereskedője, névről ismerték egy mást. A szemestekocsisok közül, aki csak tehetett, kisebb-nagyobb kerülvél a fenti két utcán haladt át a fuvar-

Szemetesek a 30-as évek közepén (a balszálon, bőrkötényben egy loápoló, középen, bundában a lovászmeister — kocsisok társaságában)

Egy vasárnapi szabad délután a kocsisok munkásszállásán, a 30-as évek elején (A szerző birtokában levő eredeti felvételek)

telep irányába. Emlékszem, egy hajnalban hazatérő részeg úriember a Nádor utcában elegáns mozdulattal nekem ajándékozta cilinderét. De nem sokáig örülhettem a jó pénzzel kecsgetett ajándéknak, mert kocsisom azzal a jelszóval, hogy neki még soha nem volt cilindere, elszedte tőlem. A Lujza utcában 1 pengőt kapott érte. A Belvárosban „gazdagabb” szemetet dobtak ki, többször találtunk hófehér odolos flakonokat, amelyek darabjért 10–12 fillért adtak. Az egyik Nádor utcai házból rendszeresen a szemétkerület egy csomó képeslap: Színházi Élet, Sicc Urfi, a Pesti Hírlap vasárnapi melléklete. Mintha előfizető lettem volna, állandóan hozzájutottam a viszonylag tiszta állapotban levő lapokhoz.

A mellékes jövedelem járástól függetlenül havi 15–20 pengőt tett ki; erre szükségük is volt a zord időjárásnak kitett, egyébként alacsony jövedelmű embereknek. A mindennapi féldeci, nagyfröccs, gyakran egy-egy jobb reggeli vagy ebéd kitelt belőle. Voltak olyan járások, ahová kezdőnek csak nehezen lehetett bejutni. Ilyen volt például a Rákóczi út—Lenin körút—Wesselényi utca—Rottenbiller utca által határolt terület. Egy ideig ott voltam csöngettyűs. Az akkor még nagy hírnévnek örvendő New York kávéház Miksa utca felőli oldalán hordtuk ki az ott összegyűlt szemetet. Pénzt nem kaptunk, de mindennap ihattunk bőségesen jó forró tejeskávét, és kenyeret, néha péksüteményt kaptunk hozzá. A Miksa utcával szemben volt a híres Hauer cukrászda. Az idős tulajdonos saját maga árulta nyitás előtt a negyedkilós zacskókba porciózott, igen finom és gusztusos süteménytörmeléket. A leeresztett rácson keresztül dugta ki a zacskót és szedte be érte a 10 fillért. A szemetesek ingyen kapták az adagot. A Gizella utcai Globus Konzervgyárban a szemétkihordást az üzemvezető esetenként egy-egy üveg ruszlivál honorálta.

A szemetesek legnagyobb ünnepeiket Újév napján tartották. Erre az alkalomra a kocsisok és a csöngettyűsök saját nevükkel ellátott üdvözlő kártyákat rendeltek, s ezekkel a járá-

sokban az összes házmestert, családi-ház-tulajdonost felkeresték, akik 20 fillértől 2 pengőig terjedő újévi pénzt adtak, néha italt és süteményt is kínáltak. Némelyik kocsis 40–50 pengőt is összeszedett, ez akkoriban igen szép summának számított!

A kocsisok túlnyomó része faluról — főleg a Heves megyei Atkár községből — származott. Voltak közöttük olyanok, akik hihetetlenül nagy lemondások árán, a mellékes jövedelmekre is támaszkodva, kis családi házat építettek; többségük azonban a Mária Valéria-telepen, Pesterzsébeten és a Gyáli út környéki lakásokban lakott rendszerint nagylétszámú családdal. Igénytelenek voltak, újságot, könyvet csak kevesen olvastak, és a politikához sem értettek. Elvértve akadt csak olyan, aki valamely pártnak tagja volt; tudomásom szerint a pártok sem érdeklődtek nagyon a dolgozó réteg iránt. Az igénytelenség részben a hosszú munkaidőből eredt: a fővárosban sehol sem dolgoztak már napi 14–15 órás munkaidővel, csak a fuvartelepen.

A szemetesek élete nehéz és kegyetlen volt, szinte egész nap szennyes testtel, szennyes ruhában végezték rendkívül fontos munkájukat. Életmódjuk, életvitelük a lehető legegyszerűbbnek tűnt, és ez nem is lehetett másképp, hiszen a hosszú munkaidő, az észrevehetően lenézett munka, a nagyon alacsony kereset a társadalom periferiájára lökte ezeket az embereket. Hiába voltak a főváros „biztos” fizetésű dolgozói, nem számítottak olyan jó „partinak”, mint például a villamosvezetők és a kalauzok. Nagyon szegény parasztlányok közül vagy éppen kocsis családból választhattak maguknak feleséget, s gyermekeik közül a legidősebbek általában szintén a telepre kerültek dolgozni.

Ma már a lovaskocsik helyett hatalmas Kuka autókba gyűjtik a szemetet. A mostani „kukások” helyzete sem könnyű, de összehasonlíthatatlanul könnyebb, mint a múltban volt. Amikor például a lovak egészségi állapotát rendszeresen vizsgálták, de a kocsisokét soha.

Fodor András

A pesti oldalon használatos, vaslemezekből készült szemeteskocsi

Szemet-ürítés a fuvartelepen (Bakos Ágnes reprodukciói)

